

YAHYA KEMAL BEYATLI'NIN AZİZ İSTANBUL'U VE KOCAMUSTAFAPAŞA SEMTİ

Meryem Demir

Giriş

İstanbul tarih boyunca devamlı gelişen, büyüyen ve dönüşen bir şehirdir. Yapılan kazılar neticesinde elde edilen bulgularla İstanbul'un kuruluşu Neolatik Çağı işaret etmektedir. Byzantion öncesi günümüzde Sarayburnu olarak isimlendirilen burun üzerinde Lygos (Lykos) isimli bir yerleşme mevcuttur.¹ M.Ö. 660 tarihinde Megaralı Byzas, Sarayburnu üzerinde Byzantion'u kurmuştur. Balıkçılık ve tarımla uğraşmasına rağmen önemli bir ticaret merkezi olmuştur. Byzantion adı, MS 193'da Roma İmparatorluğuna dahil olana kadar kullanılmıştır. Konstantinopolis'in tarihi, isminin değişimiyle 324 yılından itibaren başlar. İmparator Constantinos 328 yılında kentin yeni yönetim merkezi olarak ilan eder ve yaklaşık altı kilometre kare genişletilmiş olan kentin yeni sınırlarını, geleneksel bir törenle belirler. Kentin eski yapıları da olduğu gibi muhafaza edilir. Constantinos şehri yedi tepe üzerine kurmuştur. Günümüze intikal etmiş surlardan, kapılardan, burçlardan ve anıtlardan örnekler Roma döneminin kent tasarımını ve planlamasını esas olarak yansıtmaktadır. Ayrıca bu örnekler İstanbul'un tarihî mekânlarının temelini ve çekirdeğini meydana getirmiştir. ² Çemberlitaş meydanı, Aya İrini kilisesi, su kemerleri, Ayasofya kilisesi bu dönem inşa edilen eserlerden bazılarıdır.

1204 yılında Kudüs'e doğru başlayan IV. Haçlı Seferi ile Konstantinopolis Latinlerin istilasına uğramış ve büyük bir yağma ve çöküş dönemine girmiştir. Yüzyılların emeğiyle oluşan Konstantinopolis'in zenginliği karşısında şaşkınlığa uğrayan batılılar tarafından elli yedi yıl boyunca yağmalanmış-

¹ Doç. Dr. A. Halûk Dursun, Tarih, Mekân ve Kültür: İstanbul, Şehir ve Kültür İstanbul, Ebru Matbaacılık A.Ş. İstanbul 2010 s.106

² Doç. Dr. A. Halûk Dursun, Tarih, Mekân ve Kültür: İstanbul, Şehir ve Kültür İstanbul, Ebru Matbaacılık A.Ş. İstanbul 2010 s.106

tır. Ayrıca planlı bir şekilde gerçekleştirilen 3 yangınla şehrin önemli derece tahrip olmasına sebep olmuşlardır. 1261’de arkasında yanmış yıkılmış viran bir şehir bırakarak şehri terk etmişlerdir. Sonrasında Paleogoglarla yeniden Bizans İmparatorluğu kurulmuş, yüz doksan sene hüküm sürmüş fakat yanmış yıkılmış şehri imar edememişlerdir.³

Konstantinopolis 1453 sabahı Türkler tarafından feth edilmiştir. Fâtih Sultan Mehmet büyük bir alayla Ayasofya’ya gitmiştir. Türkler Medeni kabiliyetleri sayesinde virane şekilde olan şehri çok çabuk imar edip sahip çıkmışlardır. Öyle ki Avrupa şehirlerinin en büyüğü, en kalabalık ve en ihtişamlı şehir haline getirmişlerdir.⁴ Rumeli Hisarı, Topkapı sarayı gibi önemli eserler, bu dönemde yapılmıştır.

Yahya Kemal, Aziz İstanbul adlı eserinde İstanbul’un fethedildiği dönemki durumuyla ilgili “*Türkler İstanbul’u, 1453’de, Bizans’dan bir vîrâne hâlinde tevâriis ettiler.*” ifadelerini kullanır.⁵

Kurtuluş Savaşı sonrasında, yaşanan sosyal, ekonomik ve politik gelişmeler sonucunda ülke genelinde fiziki mekanda değişimler yaşansa da, bu durumdan en çok İstanbul etkilenmiştir. İstanbul’un değişim süreci başkentlik işlevini yitirmesiyle başlamıştır. Ankara’nın başkent ilan edilmesiyle yurdun mali kaynakları Ankara üzerinde yoğunlaştırılmış; şehircilik anlamında yoksullaşmış olan İstanbul ihmal edilmiştir. 1930’lara gelindiğinde İstanbul için şehircilik adına girişimlerde bulunmaya başlamışsa da köklü değişiklikler 1950’lerde Adnan Menderes döneminde yaşanmıştır. Eski İstanbul yapısından çıkarak şekillenmeye ve ne yazık ki tarihinden kopmaya başlamıştır.⁶

Yahya Kemal’in Aziz İstanbul’u

*Sana dün bir tepeden baktım aziz İstanbul!
Görmedim gezmedim, sevmemiş hiçbir yer.
Ömrüm oldukça, gönül tahtıma keyfince kurul!
Sade bir semtini sevmek bile ömre değer.⁷*

Yahya Kemal’in şiirlerinin çoğu ya doğrudan doğruya İstanbul için yazılmış veya içinde İstanbul’un bir semtinden bahsedilmiştir. İstanbul’un pek

³ Mehmet KARAKUYU, Saadet Tuğçe TEZER, Hatice BALIK, İstanbul’un Tarihsel Topoğrafyası ve Literatür Değerlendirmesi , Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,sayı 16, İstanbul, 2010, s.33

⁴ Yahya Kemal (Beyatlı), Aziz İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 2017, s.5

⁵ A.g.e., s.4

⁶ Mehmet KARAKUYU, Saadet Tuğçe TEZER, Hatice BALIK, İstanbul’un Tarihsel Topoğrafyası ve Literatür Değerlendirmesi , Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,sayı 16, İstanbul, 2010, s.45

⁷ Yahya Kemal (Beyatlı), Kendi Gök Kubbemiz,Yapı Kredi Yayınları İstanbul 2003 s.12

çok semtini, tarihini, tabii güzelliklerini, mimari eserlerini ve insanlarını mısralarında ele almıştır. “*Sâde bir semtini sevmek bile bir ömre değer*” mısrasıyla büyük bir medeniyetin izlerini taşıyan bu şehri ve mekanlarını her şeyi ile sevdiğini anlatmıştır.

Yahya Kemal için şehir olmaktan ileri bir anlam barındıran İstanbul; vatanın birliği, imanın tadı, tarih şuuru, mimarlık sanatı ile doyumsuz, eşi benzeri olmayan bir şehirdir. İstanbul’un anlamını Türk İstanbul I başlıklı yazısında şöyle ifade eder: “*Farz-ı muhâl olarak, Türklüğün, yeryüzünde, güzellik nâmına, başka bir eseri olmasaydı, yalnız bu şehir onun nasıl yaratıcı bir kudrette olduğunu isbât etmeye kifâyet ederdi.*”⁸

İstanbul’un eşi benzeri olmayan bir şehir olduğu ve insanları hoş uzun bir rüyada yaşattığını şu mısralarla över.

*“Nice revnaklı şehirler görünür dünyada.
Lâkin efsunlu güzellikleri sensin yaratan.
Yaşamıştır derim, en hoş ve uzun rü’ya da
Sende çok yıl yaşayan, sende ölen, sende yatan.”*⁹

Yahya Kemal; her köşesinde yaşanılacak, bütün değerleriyle hissedilecek bir şehir olan İstanbul’u semt semt, sokak sokak yaşamış ve hissetmiştir.

İstanbul’da sürekli artan nüfus sonucunda şehrin imarı 1730 yılından sonra değişmeye başlamıştır. Öyle ki, Yahya Kemal’e eski İstanbul ile yeni İstanbul arasında fark görmekte, ve kafaların Avrupalılaştığına yönelik eleştiride bulunmaktadır.¹⁰

Yahya Kemal’in Kocamustafapaşa’sı

Kocamustafapaşa, Beyatlı’nın çok değer verdiği semtlerden biridir. Bu semte sık sık gidip, buradan aldığı izlenimleri, estetiğinin potasında erittikten sonra, onları büyük bir titizlikle, kelime kelime mısralarının kalıbına dökmüştür. Servilerle süslenmiş daracık ve kaldırımsız sokaklarıyla dikkat çeken Kocamustafapaşa, Eyüp gibi ahireti hatırlatan bir semttir. Beyatlı, bu semtleri dile getiren şiirlerinde, öteki şiirlerinde rastlanmayacak kadar gerçekçidir. İstanbul’un her semtini süsleyen camilerden biri olan Sümbül Efendi Cami de bu semttedir.

Beyatlı’nın Kocamustafapaşa’yı çocukluğunu geçirdiği Üsküp’teki evlerinin bulunduğu semte benzetmiştir. Evler, câmiler ve mezarlıklar yan yanadır, iç içedir; birinden ötekine geçmek için, arada hiçbir şey yoktur ve bu semtte

⁸ A.g.e., s.12

⁹ A.g.e., s.12

¹⁰ Yahya Kemal (Beyatlı), Aziz İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 2017, s.32

aynı Üsküp gibi fakirdir. Yüzyıllardır kendi hâlinde, aynı görenek ve gelenekleri çerçevesi içinde sâkin bir hayat sürmektedirler. Buralarda çağdaş uygarlık konforunun hemen hiçbir yoktur. Onun için de, bu semtlerin havasında yalnızca insanlara huzur veren bir sessizlik, bir uhrevilik esmektedir.

Yahya Kemal, Kocamustafapaşa şiirinde, semti “mümin ve mütevekkil” özelliği ile öne çıkarır. Kocamustafapaşa’da insanı Allah’a yaklaştıran manevi bir ortamı olduğunu ve bu manevi hazzı nasıl yaşadığını ve bu semtin hayatla nasıl iç içe olduğunu, şu dizelerinde anlatmaktadır.

*“Koca Mustâpaşa! Ücrâ ve fakîr İstanbul!
Tâ fetihden beri mü’min, mütevekkil, yoksul.
Hüznü bir zevk edinenler yaşıyorlar burada.
Kaldım onlarla bütün gün bu güzel rü’yâda.
Öyle sinmiş bu vatan semtine milliyetimiz.
“Serviliklerde sükûn, yolda sükûn, evde sükûn.
Bu taraf sanki bu halkıyla ezelden meskûn.
Bir affı aile sessizliği var evlerde;
‘Örtüyor fakrı asâletle çekilmiş perde.
Kaldırımsız, daracık, eğri sokak, doğru sokak ..
Her geçildikçe basılmış ve düzelmiş toprak.
Kuru ekmekle, bayat peyniri lezzetle yiyen,
Çeşmeden her su içerken: “Şükür Allâh’a” diyen
Yaşüyor sâde mâîşetlerin en sâfında.
Rûh esen kuytu mezarlıkların etrâfında.
Bu vatandaş biraz ahşapla, biraz kerpiçten
Yapabilmiş bu güzellikleri birkaç hiçten.
Türk’ ün âsûde mizâciyle Bizans’ ın kederi
Karışıp mağfiret iklimi edinmiş bu yeri.”¹¹*

Beyatlı’nın yazılarında ve şiirlerinde sıkça yer verdiği, kendi halinde olan Kocamustafapaşa semti Fatih ilçesine bağlı İstanbul’un en eski yerleşim yerlerinden biridir. Semtte Bizans İmparatorluğu’ndan kalma birçok tarihi yapı mevcuttur. Semt adını Bizans döneminden kalan Ayios Andreas Manastırı Kilisesi’nin 1489 yılında camiye çeviren Sadrazam Koca Mustafa Paşa’dan almıştır. İstanbul’un fethinden sonra, yerleşim ve iskan politikalarının bir sonucu olarak, Türkler şehrin denizden uzak, yüksek ve düz iç bölgelerine yerleşmiştir. Kocamustafapaşa’da da benzer bir durum söz konusu olmuş ve Müslüman halkı sahil kesimini yani Samatya’yı neredeyse tamamen Rumlara ve Ermenilere bırakmış ve iç kesimdeki Kocamustafapaşa semtine toplan-

¹¹ Yahya Kemal (Beyatlı), Kendi Gök Kubbemiz, Yahya Kemal enstitüsü Yayınları, İstanbul 1974, s.48-52

muştır. Camisi, tekkesi, türbesi bol olan bu kalabalık geleneksel Müslüman semti hemen yanı başındaki kalabalık Hıristiyan semti ile yüzyıllarca yan yana yaşamaktadır.

Bizans döneminde de önemli bir dini merkezi olan bu semt Halvetiye tarikatinin önemli şeyhlerinden olan Sümbül Sinan Efendi'nin tekkesinin burada olması dolayısıyla bu önemini devam ettirmiştir.

Bizans'tan günümüze Rumların Konstantinopolis'inin ve onun kesintisiz devamı olarak Osmanlıların İstanbul'unun en eski yerleşim alanlarından biri olan Kocamustafapaşa, günümüzde yeni İstanbullular tarafından pek bilinmeyen ve fazla itibar edilmeyen bir semt konumunda olmasına rağmen, hala dışarıdan göç alan bir yerdir. Yahya Kemal'in yaşadığı günlerde Kocamustafapaşa, İstanbul'un en tenha bir semti iken, eski ahşap evlerin yıkılarak yerlerine apartmanların yapıldığı bugünkü Kocamustafapaşa'nın çevresi yine tarihî camileri, tekkeleri, hamamları ve mezarlıklarıyla doludur.

Beyatlı'nın fakir, mümin ve mütevekkil semti, ciddi nüfus artışı, imar hataları ve modernleşme çabaları sonucu kaderine terk edilmiştir. Öyle ki "Bir mücevher gibi Sümbül Sinan'ın rûhu yanar"¹² dizelerinde ki büyük isimden bahsettiği Sümbül Efendi türbesi son zamanlar da evlenmek isteyen kızların ziyaret ettiği bir mekan haline dönüşmüştür.

Kocamustafapaşa Cami / Sümbül Efendi Türbesi;

Aziz Andreas Kilisesi Bizans döneminden kalma 6. yy. sonlarında yapılmış, adını Bizanslılara Hıristiyanlığı kabul ettirdiğine inanılan Giritli Aziz Andreas'tan almış dini bir yapıdır. Latin istilaların da ciddi anlamda tahrip edilmiş ve sonrasında onarımı yapılmıştır. İstanbul'un fethine kadar kilise ve manastır olarak faaliyet göstermiştir. Kilise 1486 yılında bütün bu bölgeye adını veren Sadrazam Koca Mustafa Paşa tarafından camiye dönüştürülmüştür ve yeni adı Kocamustafapaşa Cami olmuştur. Ayrıca Sümbüliyye tarikatinin merkez dergahı da bu külliye içinde oluşturulmuş, bu sebeple halk arasında Sümbül Efendi Camii olarak da anılmaya başlanmıştır.¹³

1204-1261 tarihleri arasındaki Latin işgali sırasında oldukça harap edilmiştir. 1261'de Bizans İmparatorluğu'nun yeniden kurulması ile 1284 yılından sonra kiliseyi yeniden onarmışlardır. Bu onarımdan sonra bu yapı önem kazanmış ve şehrin önemli ibadethanelerinden biri haline gelmiştir.¹⁴

¹² Yahya Kemal (Beyatlı), Kendi Gök Kubbemiz, Yahya Kemal enstitüsü Yayınları, İstanbul 1974, s.51

¹³ Semavi Eyice, Kocamustafapaşa Cami ve Külliyesi, Türkiye diyanet Vakfı, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul 2001 , Cilt,26 .s.134

¹⁴ A.g.e., s.134

Osmanlı döneminde padişah II. Beyazıt şekillendirme politikası gereğince İstanbul'un içinde bulunan eski Bizans kilise ve manastırlarını camiye dönüştürülürken Andreas Kilisesi de Sadrazam Koca Mustafa Paşa tarafından camiye çevrilmiştir. Yavuz Sultan Selim'in Koca Mustafa Paşa'nın idamı kararından sonra adını taşıyan bu caminin de yıkılmasını etmiştir. Ancak sembolik olarak yalnız minareleri yıkılmıştır. Sonradan tekrar minareler onarılmıştır.¹⁵

Yaygın bir görüşe göre mübarek gecelerde cami şerefelerinde kandil yakılması adeti de ilk olarak burada uygulanmıştır. Bizans kilisesi olmakla beraber camiye dönüştürüldüğünde o kadar önemli değişiklikler yapılmıştır ki Türk sanatı bakımından üzerinde durulması gerekli bir yapı durumuna gelmiştir.¹⁶

Kocamustafapaşa Cami avlusunda 1493 yılında vefat eden Sümbül Sinan Efendinin ve Sümbüliye büyüklerinin türbeleri bulunmaktadır. Sümbül Sinan hazretlerinin türbesini ziyaret edenler kendilerini uhrevi bir âlemde hissederler. Yahya Kemal, yaşamı boyunca Kocamustafapaşa'yı ve Sümbül Efenfi türbesini sık sık ziyaret etmiştir.

Şehrin dinî folklorunda önemli bir yer tutan bazı zatların isim ve kimlikleri de âdetâ İstanbul adıyla bütünleşmiş, yaşarken olduğu gibi vefatlarından sonra da tekke, türbe ve kabirleri İstanbul halkı tarafından ziyaret yeri olarak kabul edilmiştir.¹⁷

Ayrıca yine caminin avlusunda 500 yıllık selvi ağacı ve yanında beyaz mermer sütünde bir çeşme ve 2000 yıllık olduğu rivayet edilen bir çınar ağacı bulunmaktadır.

Sonuç

Yahya Kemal'in birçok eserinde İstanbul'un tarihinden, tabii güzelliklerinden, mimari eserlerinden bahsetmiştir. Onun için İstanbul camileri, türbeleri, çeşmeleri, servi ağaçları ve manevi huzuru bulduğu eşi benzeri olmayan bir serviler şehridir. Yahya Kemal Kocamustafapaşa semtini uhrevi olarak görür, Bu semt "bazı semtlerde ruh eser" diye tasvir ettiği yerlerden biridir.¹⁸

İstanbul tarih boyunca birçok milletin hedefi olmuş, birçok hücumu uğramış, kuşatılmış, yağmalanmış ve yıkılmıştır. 1950 yıllara değin Yıllar boyunca bu bahsi geçen saldırılara rağmen kimliğini korumaya gayret göstermiştir. Şehrin nüfusunun hızla artması sebebiyle, 1930'lu yıllarda Avrupa'dan gelen

¹⁵ Semavi Eyice, Kocamustafapaşa Cami ve Külliyesi, Türkiye diyanet Vakfı, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul 2002, Cilt,26 .s.134

¹⁶ A.g.e.,s.134

¹⁷ İskender Pala, İstanbul: Dizelerin ve Cümlelerin Müstesna Şehri, Şehir ve Kültür İstanbul, Ebru Matbaacılık A.Ş. İstanbul 2010 s.223

¹⁸ Yahya Kemal (Beyath), Aziz İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 2017, s.21

Şehir planlamacıları ve mimarları tarafından şehir yeniden imar edilmeye başlanmıştır. İstanbul'un Tarihi dokusunun tahribatı bu dönemde başlamış, 1950'den sonra Adnan Menderese döneminde İstanbul'un yeni imar çalışmaları ile birçok tarihi yapıyı, su yollarını, caddeleri tahrip edilerek çok büyük zararlar verilmiştir.

Yahya Kemal hayatının son yılları olan 1950 li yıllarda İstanbul'un geleceğiyle ilgilenmiş ve Menderes'in İstanbul'u kendi anlayışına göre imar etme çabasının, cadde genişletmekten çok tarihi ortaya çıkartmaya önem vermesi gerektiğini söylemiştir.¹⁹

Mimar Turgut Cansever'in, öğrencilik yıllarında başından geçen bir olay şu şekildedir.:

Prof. Oelsner, 1941 yılında ilk dersine girdiğinde öğrencilere sorar.

- *Bana söyler misiniz, Türk halkı ne yapmalıdır? - ...*

- *Dua etmelidir! - ...*

- *Türk halkı ne için dua etmelidir? - ...*

- *Belediyenin kasalarındaki imar planlarını tatbik edecek yöneticiler çıkmasını diye dua etmelidir. Eğer bu imar planları tatbik edilirse, bu ülke birkaç asır belini doğrultamayacaktır.*²⁰

İstanbul'un yeniden imarı süresince yeni bir kültür yaratılmak istenmiştir. Edebiyatından musikisine, mimarisinden şehir dokusuna kadar her şeyiyle farklı bir kültür, farklı bir tarih, dil ve yaşama tarzı alternatifi sunan yeni bir kültür. Fakat üç imparatorluğa başkentlik etmiş İstanbul'un önemini ve cazibesini yok etmek mümkün değildir. Günümüz de İstanbul gerek coğrafi gerek tarihi önemini koruyan ve çoğu konuda merkez özelliğini sürdürmektedir. İstanbul'un tarihteki yeri ve görevi aşılmış değildir. Tarih ve gündelik yaşam iç içedir. Günümüz de hala Osmanlıdan kalan mezarların yanı sıra gündelik hayatımızı yaşamaktayız.

Ankara-İstanbul rekabetinde, İstanbul'un tartışılmaz üstünlüğü, Yahya Kemal'in her mecliste, yazdığı eserlerde İstanbul'un değeri ve önemini sık sık vurgulamıştır. Şöyle ki Ankara'nın Başkent olması sonrası İstanbul'a yeterince ilgi gösterilmemesini meşhur nüktesinde şu şekilde belirtmiştir.

"Ankara'nın en çok nesini seviyorsunuz üstâd?"

"İstanbul'a dönüşünü!"²¹

¹⁹ Murat Belge, İstanbul: Geçmiş ve Gelecek, İstanbul, Şehir ve Kültür İstanbul, Ebru Matbaacılık A.Ş. İstanbul 2010 s.317

²⁰ M. Sinan Aydın, İstanbul ve Mimarı, İstanbul, Şehir ve Kültür İstanbul, Ebru Matbaacılık A.Ş. İstanbul 2010 s.282

²¹ Beşir Ayvazoglu, İstanbul Kültürü ve Estetiği, İstanbul, Şehir ve Kültür İstanbul, Ebru Matbaacılık A.Ş. İstanbul 2010 s.47

Kaynakça

- Belge, M. (2010) İstanbul: Geçmiş ve Gelecek, Ebru Matbaacılık A.ş.
- Dursun , H. (2010) Tarih, Mekan ve Kültür, Kültür Bakanlığı Yayınları
- Genim, M. S.(2010) İstanbul ve Mimarı, Ebru Matbaacılık A.ş.
- Karakuyu,M., Tezer, S., Balık, H., (2010) İstanbul'un Tarihsel Topografyası Ve Literatür Değerlendirmesi, Ebru Matbaacılık AŞş.
- Kemal, Y. (2017) Aziz İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları
- Kemal, Y. (2003) Kendi Gök Kubbemiz, Yapı Kredi Yayınları
- Pala, İ. (2010) İstanbul: Dizelerimn Ve Cümlelerin Müstesna Şehri, Kültür Bakanlığı Yayınları
- Eyice, S.(2002) Koca Mustafa Paşa Camii Ve Külliyesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi